

OSMAN BEDRÜDDİN ERZURUMÎ'NİN MEKTUBAT İSİMLİ ESERİNDEKİ BAZI TASAVVUFİ İSTILAHLAR

Some Mistical Terms in Osman Bedr al-Din Erzurumî's "Mektubat"

İhsan SOYSALDI*

Özet

Bu makalemizde daha önce hakkında çalışma yaptığımız, esasen bir sûfî olan Osman Bedrüdîn Erzurûmî'nin, tasavvufla ilgili görüşlerini, "Mektubat" adlı eserinin birinci cildini kaynak alarak belli kavramlar ışığında anlatmaya çalışacağız. Bunlar; insan anlayışı, tarikat, mürşid, Hakk'a yakın olma, masiva, ve nefis terimleri hakkındaki fikir ve görüşleridir.

Bilindiği gibi insan tasavvufun ana konusunu oluşturmaktadır. Tarikat ve mürşid konuları da tasavvufun bir dönemi olan tarikatlar konusunu anlamada anahtar rol oynamaktadır. Bununla beraber kurb, masiva ve nefis kavramları Erzurumî'nin tasavvufa yaptığı katkıları anlamada önemli konu başlıklarıdır.

Anahtar Kelimeler: Tasavvuf, mürşid, tarikat, nefis.

Abstract

In this article, we made earlier work on, a Sufi mysticism, Osman Bedrüdîn views on Erzurûmî'nin, "Letters," the first volume of his work in the light of the source will try to explain certain concepts based. These are human understanding, order, murshid, passed away, being close to masiva, and the ideas of exquisite terms.

As is known, is the main subject of human Sufism. With a period of sects and cults murshid Sufism issues play a key role in understanding the subject. However, curve, masiva and his contributions to understanding the soul concepts of Sufism Erzurumî'nin topics.

Key words: Mysticism, murshid, cult, soul.

GİRİŞ

A- Osman Bedrüdîn Erzurûmî'nin Hayatı

Osman Bedrüdîn Erzurûmî 1858 yılında Erzurum'da dünyaya gelmiştir.¹ Babası, ilim ve fazilet sahibi, sûfî meşrep bir zât olan Selmân

* Doç. Dr., Fırat Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Tasavvuf Anabilim Dalı Öğretim Üyesi/Elazığ

¹ Doğum tarihi hakkında farklı görüşler ileri sürülmüştür. *Gülzâr-ı Sâmîni* adlı eserde 1856 tarihi verilirken, Harput Yolları adlı eserde 1858 yılı zikredilmektedir. Diğer bir görüşte 1850 yılı olup Ethem Ruhi Başaran'ın notlarında geçen, Fahri Özen ve Mehmet Çevik yoluyla

Sükûtî Efendi, annesi Esmâ Hâtun'dur. Babası, kendi hocası olan Osman Bedrüddîn Şirâzî'ye olan saygı ve sevgisinden dolayı oğluna Osman Bedrüddîn adını vermiştir. Ancak Bedrüddîn Erzurûmî'nin çocukluk dönemi hakkında fazla malumat mevcut değildir.

Birçok ilim adamında olduğu gibi, Osman Bedrüddîn de ilk tahsilini babasının yanında yapmıştır. Henüz çok erken yaşlarda Kur'ân okumayı öğrenmiş ve hıfzını dokuz yaşında iken ikmal etmiştir. Arapça tahsili almış, hadis ve tefsir gibi temel İslâmî ilimlerde belli bir mesafe katetmiştir. Eğitiminin bu ilk döneminde hocaları; ilk eğitimini veren babası Selman Sukutî, Molla Sami ve Seyyit Ahmet Meramî gibi şahıslar olmuşlardır. Bu zâtlar yanında hâl ilmi olan tasavvufu da onların yaşayışlarından etkilenecek almaya başlamıştır.²

Osman Bedruddin Erzurûmî, 1877-1878 yıllarında henüz yirmili yaşlarında iken Erzurum'da acı ve çileli günleri geçirmiştir. Bu yıllarda 93 harbi olarak bilenen Osmanlı-Rus savaşı patlak vermiş, Gâzi Ahmet Muhtar Paşa, Erzurum Kalesine çekilerek müdafaa hattı oluşturmuştur. Paşa'nın esas amacı halkı da arkasına alarak düşmana karşı bir taarruz yapmaktır. Bu bakımdan 8 Kasım 1877 günü sabah namazı vakti Ayazpaşa Câmi-i Şerifi'nin minaresinden okunan ezan sesi, halkı harekete geçiren ilk kıvılcım olmuştur. Halk, bu sesi duyduktan sonra önce Ayazpaşa Camiine koşmuş, orada toplanmış, sabah namaz kılındıktan sonra herkes evinde bulunan silah türü ne varsa toplayıp getirmiş ve cepheye koşmuştur. Bu halk hareketiyle ordumuz karşı taarruza geçerek düşmanı perişan edip püskürtmüştür.³

Din ve vatan için bu kıyamın ilk kıvılcımının çakmasını sağlayan Erzurûmî, daha sonra halkla birlikte ön safta savaşmış ve burada gösterdiği üstün gayret ve mücadelesi neticesinde Gazi Ahmet Muhtar Paşa tarafından 28. Alay'ın 3. Tabur imamlığına getirilmiştir. Bu tarihe kadar Hafız Osman diye bilinirken bundan sonra İmam Efendi adıyla nam salmıştır.

Savaşın bitimiyle birlikte Diyarbakır bölgesine tayin olan İmam Efendi manevî bir rüyadan etkilenecek Elazığ'ın Palu ilçesinde ikamet eden Seyyid Mahmud Sâmîni adlı zâtin ziyaretine gitmiş ve özel sohbetlerine katılmıştır.

Bu yıllar sırasında İmam Efendi ilim ve irfan sahibi zâtlarla da görüşüp sohbet ederek, onlardan istifade etme fırsatını bulmuştur. Bunlar arasında, Seyyid Taha Efendi'nin oğlu Seyyid Ubeydullah, Kûhrevî Şeyh Muhammed,

nakledilen görüştür. Bkz., Osman Bedrüddîn Erzurûmî, *Gülzâr-ı Sâmîni*, Marifet yay., İstanbul 1993, s. 28; Erzurûmî, *Sohbetnâme*, Elif mat., Elazığ 1984, c. II, s. 11.

² Osman Bedrüddîn, Erzurumî, *Gülzâr-ı Sâmîni*, s. 28; Erzurûmî, *Sohbetnâme*, c. II, s. 11.

³ Erzurûmî, *Sohbetnâme*, c. II, s. 11.

Gümüşhaneli Ahmet Ziyaeddin Efendi ve Erzincanlı Vehbi Hayati (Terzi Baba) gibi isimleri zikretmek mümkündür.

Daha sonra taburuyla birlikte Tunceli Çemişgezek ilçesine geçmiş, burada halkı aydınlatma ve eğitime vazifesini layıkıyla yerine getiren İmam Efendi, onların Ehl-i Sünnet inancı üzere kalmalarında önemli bir görev ifâ etmiştir. Burada 15 senelik uzun bir görev süresinden sonra emekliliğe ayrılmıştır (1909). Bu tarihten itibaren kendisini tamamen ilme, tasavvufa ve halkı aydınlatmaya vermiştir. Daha sonra da manevî rehberi olan Mahmud Samini hazretlerinin tavsiyelerine uyarak Harput'a yerleşir.⁴

Osman Bedrüddin Erzurûmî, ömrünün kalan kısmını halka, sohbet ederek, örnek yaşayış ve ahlâkıyla onları eğiterek geçirmiştir. Çevre il ve ilçelere yaptığı yolculuklarda da hep aynı gaye doğrultusunda hareket etmiştir. Allah Teâlâ'nın kendisine bahşettiği ilim ve irfanı insanlara aktararak, güzel ahlâk ve Allah aşkını, insanlara aşılamiştir.

İmam Efendi, hayatı boyunca ilim ve ahlâk timsali bir zât olarak temayüz etmiştir. 1911 yılında hac görevini ifâ eden Osman Bedruddin Erzurûmî, insanlara esas gayelerini hatırlatan, güzelliğe, doğruluğa çağırın sohbetlerine devam etmiş, Allah'ın rızasına uygun geçirmiş olduğu 63 yıldan sonra 17 Ekim 1924 yılında Harput'ta vefat etmiş ve Harput Meteris Kabristanlığına defnedilmiştir.⁵

İmam Efendi'nin, *Gülzâr-ı Saminî*, *Gülbin-i İrşad* ve *Mecâlis-i Samiye* adlı kaside tarzında eserleri vardır.

Şimdi Onun bazı tasavvufî kavramlara yaklaşımını *Mektubat* isimli eserini esas alarak vermeye çalışacağız.

1-Tarikat

Tarikat kelimesi Arapça bir kelime olup, tarik kelimesinden türetilmiştir. Yol, hâl ve durum gibi manalara gelmektedir.⁶ İstilahta ise; "Allah yoluna girmiş derviş ve salıkların takip ettiği yol manasına gelmektedir."⁷

Kendisinin özel bir tarzla terbiye ile memur olduğunu, dolayısıyla seyr-i afaki, eşya ve masivaya iltifat etmeden, ilk adımda gönülden zat-ı baht-ı Hakk'a müteveccih olmanın esas olduğunu belirtmektedir. Zahirin halkla beraber olduğunda, batnen Hakk'la olmak cilvesinden ayrılmamayı tavsiye

⁴ Bkz., Osman Bedrüddin Erzurûmî, *Gülzâr-ı Saminî*, s. 35-36.

⁵ Bkz., Osman Bedrüddin Erzurûmî, *Gülzâr-ı Saminî*, s. 35-36.

⁶ Asım Efendi, *Kamus Tercümesi*, İstanbul 1305, c. III, s. 8.

⁷ Cürcani, Seyyid Şerif, *Tarifat*, İstanbul 1300, s. 94.

eden Erzurumi, “vücub ile imkânı cami” olmak en büyük şereftir demektir.⁸

Erzurumi, üç manevi mertebe sıralamaktadır:

1-Salikan-ı rah-i tarikat; Akıl sahibi olup, onlar halkı zahir, Hakk'ı batın görürler. Onların nazarlarında halk Hakk'ın aynası olur. Çünkü görücü ayna, bakmakla görünen surettir. Ayna mahcup olur, aynaya bakan aynayı değil aynada olanı görür.

2-Vasılan-ı bahr-i hakikat; Ayn sahibi olup, Hakk'ı zahir halkı batın görürler. Bunların da nazarında halk, Hakk'ın aynası olur. Çünkü bunlar halk aynasına baksalar, Hakk'ı görürler. Zira bunların nazarında halk mahcup olur. Yani huzur-u ilahiye müstağrak olur. Mevcudattan haberleri olmaz.

3-Malikan-ı deyr-i marifet; Bu iki mertebeyi toplayan bir sahib-i saadettir ki, onlar “*O evveldir, O ahirdir, zahir ve batındır*”⁹ sırrına mazhar olup, Hakk'ı halkta, halkı Hakk'ta müşahede edip, bu taifeyi biri diğerinden mahcup eyleyemez. Bu gruptaki insanlar akıl ve ayn sahibi olarak isimlendirilirler, has bir terbiye ile zat-ı bahta yönelmiş, huzur ve üns sahibi olarak “kesrette vahdet” cilvesini bularak tarafeyni cami olmuştur. Erzurumi, bu saadete ermek için kendi mensup olduğu tarikata intisabın şart olduğunu belirtmektedir.¹⁰

İnsanın fikirden ibaret bir Rabbani nüsha, vücudun ise bir hayvani elbise olarak tarif eden Erzurumi, gayenin Rabbani nüshayı kemale erdirmek olduğunu, bunun da fikrin huzur-u Hakk'la daim olmasıyla gerçekleşeceğini söylemektedir. Erzurumi, Zat-ı Baht-ı İlahi'ye teveccüh ettikten sonra bir daha gaflet etmemek imandandır demektir.¹¹

Erzurumi, tevhid cilası ile kalp aynasını parlatıp, derin bir teveccühten uzak kalmayınız demektir. Mücahededen uzak kalınmamasını isteyen Erzurumi, mucahedenin müşahedenin tohumu olduğunu hatırlatmaktadır. Gönülden her an Allah'la beraber olduğunuzu unutmadan uyanık olup, zahirinizi Kur'an ve sünnete tabi olmakla süsleyip, batınızı Kur'an'ın batını ile arındırınız demektir.¹²

Peygamber Efendimizin “*Mü'min, mü'minin aynasıdır*”¹³ hadis-i şerifini hatırlatan Erzurumi, kendi tarikatına mensup olanların muhabbet ve

⁸ Erzurumi, a.g.e., c. I, s. 205.

⁹ Hadid, 57/3.

¹⁰ Erzurumi, a.g.e.,c. I, s. 205-206.

¹¹ Erzurumi, a.g.e.,c. I, s. 208-209.

¹² Erzurumi, a.g.e.,c. I, s. 210.

¹³ Ebu Davud, Edep, 49.

kalplerine teveccühleri sebebiyle yüksek rütbeye az vakit içinde ereceklerini ifade etmektedir.¹⁴

Erzurumi, zikir yolunu seçip, müşidın kadrini bilmek gerekir. Muhabbet ve huzurun da can-ı gönülden olmasına dikkat etmek lazıdır demektir. Dünyada dağ başında olmakla, halk arasında bulunmanın, zenginlikle fakirlik, lütuf ile kahır arif nazarında birdir. Her nerede olunursa olunsun, Erzurumi, vakti fırsat ve ganimet bilip, tasfiye ve derunu tahliyeğe ağırlık verilmelidir demektir.¹⁵

Hız İbrahim (a.)'in âyette geçen “İyi bilin ki, onlar benim düşmanımıdır, ancak âlemlerin Rabbi dostumdur”¹⁶ ayetinde geçen masivanın cümlesini Erzurumî, gönül aleminde düşman ilan etmektedir. Çünkü gönül mülkünden ağyaran fikrini kaldırıp, huzur-u ilahiyi ona doldurup, hakiki vuslata ulaşarak her şeyden kaçtığını Allah Teala Kur’anda haber vermiştir.¹⁷

Erzurumi, varlığını Hakk’ın Zat’ında mahv etmeyi ve kendisini görmemeyi tavsiye etmektedir. Tarikatta, varlık günahını aradan kaldırıp, Allah’ın huzurunda olmak ile gönülde temkin bularak, Hakk’ın ahlakıyla ahlaklanıp, kulluğu rütbe olarak elde etmek gerekir demektir. Cennet ve Rıdvan lezzetlerine meylederek Zat-ı bahttan ayrı kalınmamasını isteyen Erzurumi, zülmani perdelere takılıp, Hakk’ın huzurundan uzak kalınmamalı demektir.¹⁸

Hakiki sevginin ortak kabul etmeyeceğini ifâde eden Erzurumi, Allahın dışındakileri bir kere nefyedip, Huzur-u Hakk’ı ispat ederek daimi vuslatta kalıp, rahat olunmasını tavsiye etmektedir. “Allah bir adamın içinde iki kalp yaratmadı”¹⁹ ayetini hatırlatan Erzurumi, biriyle masiva diğerıyla de Allahın huzurunda olma söz konusu değildir demektir.²⁰

İlm-i zatın faziletine, faydasına işaret eden Erzurumi, bunu tahsilin Allah’ın emri olduğunu hatırlatmaktadır. Yine mana alemine yol bulmuş kimselerin mesut kimseler olduğunu söylemektedir. Erzurumi, gönül alemine yönelen vera-i tecelliyat ve müşehadat olan Zat nuru ki, renksizlik olan huzurdur demektir.²¹

¹⁴ Erzurumi, *a.g.e.*, c. I, s. 228.

¹⁵ Erzurumi, *a.g.e.*, c. I, s. 234.

¹⁶ Şuara, 26/77.

¹⁷ Erzurumi, *a.g.e.*, c. I, s. 235.

¹⁸ Erzurumi, *a.g.e.*, c. I, s. 237.

¹⁹ Ahzab 33/4.

²⁰ Erzurumi, *a.g.e.*, c. I, s. 238.

²¹ Erzurumi, *a.g.e.*, c. I, s. 241.

Erzurumi, Allah'ı kendine dost edinen ve O'na yakın olmayı amaçlayanın derdinin insanı aslına erİştireceğini belirtmektedir. “İyi bilin, Beni talep eden, Beni bulur”²² Hadisi Kutsisini hatırlatarak bunun yeterli bir müjde olduğunu ifade etmektedir.²³

Masivadan mücerred olan gönül ve huzur-u meallah ile mücella ve parlak olan gönül, fena ve beka makamlarını kazanacağını belirten Erzurumi, dönüş yine O'na, haşirde O'nunla buluşulacağını hatırlatmaktadır. “Kişi sevdiği ile beraber olur”²⁴ hadisini kişinin düşünmesini isteyen Erzurumi, kimin kiminle hasrolunacağı görülmektedir, demektir.²⁵

Erzurumi, insanın istikamet ile mükellef olduğunu, insanın suret olarak hayvan olduğunu, Hakk'ın nezdinde itibarının olmadığını ifade etmektedir. İnsanlardan sahih aklı olan kimseler, fikrini Allah'a yoğunlaştıranlardır. Kur'anda sağduyu sahibi olan kimseler her hallerinde zikr-i daim içerisinde buldukları ifade edilmektedir. “Göklerin ve yerin yaratılışında, gece ile gündüzün birbiri ardınca gelip-gidişinde, aklıselim sahipleri için gerçekten açık ibretler vardır. Onlar ayakta dururken, otururken, yanları üzerine yatarken (her halükarda) Allah'ı zikrederler; göklerin ve yerin yaratılışı hakkında derin, derin düşünürler (ve şöyle derler): Rabbimiz, Sen bunu boşuna yaratmadın. Seni tesbih ederiz. Bizi cehennem azabından koru!”²⁶ bu konuda Erzurumi bu âyeti örnek vermektedir.²⁷

Erzurumi, bekabillah ve insan-ı kamil mertebeleri, kesrette vahdeti bulmak olarak tasvir eder. Bu insan vücudu bir gün muhakkak son bulur, baki kalacak olan fikirden hasıl olan vücud-u hakkanıdır. Bunu elde etmek için de Erzurumi, Allah'ın emir ve yasaklarına uymayı ve sünnete sarılmayı tavsiye etmektedir.²⁸

Erzurumi, bütün vakitlerin gafletle geçirmekten kaçınarak, her nefeste uyanık olarak geçirmeye çalış ki, gayretin marifet-i Hakk'a olsun demektir. Dünya işleri sizi engellemesin. Bundan önce geçen vakitleri mulahaza edin, geçen vakitlerden elde ne var? Kârın neticesinin ise marifet-i nefis olduğunu söylemektedir.²⁹

²² İsfehani, Ebu Nuaym, *Hilyetü'l-Evliya*, Beyrut, 1983, c.X, s. 193.

²³ Erzurumi, *a.g.e.*, c. I, s. 242.

²⁴ Buhari, Edeb, 96.

²⁵ Erzurumi, *a.g.e.*, c. I, s. 243.

²⁶ Al-i İmran, 2/190-191.

²⁷ Erzurumi, *a.g.e.*, c. I, s. 249.

²⁸ Erzurumi, *a.g.e.*, c. I, s. 250.

²⁹ Erzurumi, *a.g.e.*, c. I, s. 251-252.

Marifet-i nefsin de, marifet-i Rabbi gerekli kılan bir durum olduğunu hatırlatan Erzurumi, yine ubudiyete devam için insanın yaratıldığı mechl müdür? “*Ve sana yakın(ölüm) gelinceye kadar, Rabbine ibadet et*”³⁰ ayetinde maksud olan, bu alem-i kesrette marifettir. Bu dünyayı marifetin tahsil yeri olarak tarif eden Erzurumi, marifet-i nefsi, salikin varlığını fani ve yok bilip, fikrini Allah’ın huzurunda olmaya sarf ederek, masıvayı zikr-i hakikinin nuruyla gönülden silip, boşaltmak olarak anlatmaktadır.³¹

Erzurumi, Allah’ın mevcudatın cümlesini insan için yarattığını insanı da kendisi için halk ve icad ettiğini hatırlatan “*Her şeyi insan için, insanı Kendim için yarattım. Ey Âdemoğlu, Benim için istediğim gibi ol ki, Ben de senin için istediğin gibi olayım*”³² kudsî hadisinde buyrulduğu üzere hem yaratılışın illeti hem de gayeyi marifetin illetinin insan olduğu ifade edilmektedir. Erzurumi, İnsan da Allah için her şeyi terk edip O’nun huzurunda oluşunu bilerek hareket etmelidir.³³

Dünya fani olduğu gibi, ehli de onun gibi fanidir diyen Erzurumi, “*Rabbinin ismini zikret ve bütün varlığınla O’na yönel*”³⁴ ayetinde Hz. Peygamber (s.)’e zikr-i muttasıla emredilmesini ve peşi sıra gafillerden olmamayı isteyen, “*Gafillerden olma*”³⁵ ayetle de ikaz edilmesini hatırlatmaktadır. Hakk’ın zikrini terk etmeye bir özür yoktur diyen Erzurumi, bunun kazasının da olmadığına işaret etmektedir.³⁶

Erzurumi, var görünen ama aslında yok olan nakşa gönül bağlanmamalıdır. Hak Teala bu nakşı kulları önüne düzerek, baktıkça gönülde hakiki Nakkaş’a muhabbeti ve huzuru artırıp, temkin sahibi olup, kurb mertebelerine erişebilmelerini istediğini işaret etmektedir. “*Onlara ne korku, ne de üzüntü vardır*”³⁷ ayetinde belirtilen zümreye dahil olan, erbab-ı beka ve likaya erişerek ebedi hayatı bulacağını hatırlatılmaktadır.³⁸

Erzurumi, iki âlemde de “Kesrette vahdet” sırrına ermek gibi büyük bir rütbe olamaz demektedir. Kendisinin mensup olduğu Nakşibendi’ye Tarikatını öven Erzurumi, bu tarik, kavuşturucudur, Hz. Ebubekir (r.)’e

³⁰ Hicr,15/99.

³¹ Erzurumi, a.g.e., c. I, s. 252.

³² Münavi, *Feyzul’l-Kadir*, Mısır 1356,c. V,s. 366.

³³ Erzurumi, a.g.e., c. I, s. 253-254.

³⁴ Müzzemmil, 73/8.

³⁵ A’raf, 7/205.

³⁶ Erzurumi, a.g.e., c. I, s. 254.

³⁷ Yunus, 10/62.

³⁸ Erzurumi, a.g.e., c. I, s. 255.

mensup olduğundan bütün tarikatların en efdal olanıdır demektir. Bu tarikatın bidayetinin, diğer tarikatların nihayeti olduğunu ifade etmektedir.³⁹

2-Mürşid

Tasavvufun ana konuları arasında olan mürşid kavramı, daha önceki tasavvuf büyüklerinden de birçok açıklama ve tarifleri mevcut olan mürşid terimi, derinlemesine açıklamalar isteyen özel bir konudur. Mürşid, sözlükte yaşlı, ihtiyar, pir, bey, önder, kabile başkanı gibi manalara gelmektedir.⁴⁰ Tasavvufî manada ise, nefsinden fâni, Hakk'ta bâkî veli, Hakk dostu anlamlarına gelmektedir. Bir başka kullanılan mana da taliplere rehberlik etmek, onları irşad etmek ehliyetine ve liyakatına sahip olan insanı kâmil, rehber, delil manalarına gelmektedir.⁴¹

Osman Bedrüddin Erzurumi mürşid hakkında şunları dile getirmektedir. Bu yolda takva ehlinden ve aziz salıklarından niceleri helak oldu. Bunun için Allah Teâlâ, mürşid aramayı ve onu vesile etmeyi emretmektedir. “*Ey iman edenler! Allah'tan korkun. O'na yaklaşmağa vesile arayın ve yolunda cihad edin ki, kurtuluşa eresiniz.*”⁴² Hakikata ermiş âlimler vesileden kastedilenin mürşid olduğunu belirtmişlerdir.

Bundan dolayı himmet sahibi olan talibin, bir âkil ve salih kimseyi bulmasını, onun nazarını almasını, ilminden istifade etmesini ve edep öğrenmesini istemektedir. Bununla birlikte Erzurumi, talibin, istifade ettiği kişinin, ilim yönünden de önemli bir insan olduğuna kanaat getirmesine işaret etmektedir.⁴³

Bu tabii olan insan akıl, din ve irfan yönünden benzersiz bir vafa sahiptir diyen Erzurumi, mürşid olan kişinin sohbeti kıymetli, aynı zamanda iyiliklerin kıblesi hükmünde olduğunu söylemektedir. Böyle bir mürşidden gafil olursan, ilmi Rabbanisi olmayan akıllara tabi olursun ki, böyle kişiler henüz daha nefsanîyet mertebesinde terakki edip hakikat mertebesine erememişlerdir demektir.⁴⁴

Kalbinizi masivadan temiz tutun diyen Erzurumi, dünya ve ahrete ait mahlûklara bağlanmayınız. Çünkü dünya çok çabuk geçer, halkı görmeyi değil, Hakkı görmeyi tercih etmeyi istemektedir. Bu hususta bir arifin şunları

³⁹ Erzurumi, *a.g.e.*, c. I, s. 199-200.

⁴⁰ İbn Manzûr, *Lisânu'l-Arab*, Beyrut 1956, c. III, s. 175-176; Cevherî, İsmail b. Hammad, *Sihah fi'l-lüga*, Mısır trs. c. I, s. 471; Cürçânî, Seyyid Şerif, s.73.

⁴¹ Kâşânî, *Isulâhatu's-Süfîyye*, Kahire 1981, s. 510; Hafnî, *Mu'cem u Mustalahâti's-Süfîyye*, Beyrut 1980, s.143; Eşrefoğlu Rûmî, *Müzekki'n nüfûs*, İstanbul 1976, s.568.

⁴² Maide, 5/35.

⁴³ Erzurumi, Osman Bedrüddin, *Mektubat*, İstanbul 2006, c. I, s. 77.

⁴⁴ Erzurumi, *a.g.e.*, c. I, s. 78-79.

söylediğini hatırlatmaktadır: “Ey dünyaya rağbet edip, onunla ferahlananlar, kendinizin akıllı olduğunu söylersiniz, duymadınız mı Rabbiniz ne buyuruyor? “*Doğrusu, dünya hayatı ancak bir oyun ve eğlencedir*”⁴⁵ Bundan zevk alanlar ise, çocuklar ve cahiller olup, erler ve akıllılar değildir. Akıllı olanlar dünyalıkla, evlatla, hanımla ve mallarla ferahlanmaz ve sevinmezler.⁴⁶

Kalbin tamamıyla Allah’a yönelmesiyle ilgili “*Rabbinin ismini zikret ve bütün varlığıyla O’na yönel*”⁴⁷ ayetini hatırlatan Erzurumi, bu ayette geçen tebettül kelimesinin gönlü dünyaya bağlanmaktan kesmektir anlamına geldiğini söylemektedir. Bunun da ibadet, ihlas ve bütün varlığıyla Rabbine müteveccih olmakla olacağını belirtmektedir.⁴⁸

Allahın sevgili kullarıyla yapılan sohbetin değerine işaret eden Erzurumi, onlarla bir nefes sohbet etmenin ne kadar hayırlı olduğunu ifade etmektedir. Bu konuda “*Ey iman edenler, Allah’dan korkun ve sadıklarla (doğrularla) beraber olun.*”⁴⁹ Eshab-ı Güzin elde ettikleri manevi dereceye Hz. Peygamber (s.)’le yaptıkları sohbet sayesinde nail olmuşlardır. Allah’a vasıl olabilmek için, bir mürid-i kâmile sohbet etmenin ehemmiyetine dikkat çeken Erzurumi, böyle yapan salikin kısa sürede istediğine kavuşacağını belirtmektedir. Bununla birlikte bu fiziki beraberliğin yanında manen irtibatlı olmak feyzinden istifade etmek de önemli bir husustur.⁵⁰

Erzurumi Allah’ın huzurunda olmanın en önemli rütbe ve nimet olduğunu ve O’ndan gafil olmak kadar da bir azap olamayacağını ifade etmektedir. Allah’ın visalinden geri kalmak en büyük azap bu ayrılık ateşinin yakması ise her azaptan kötü ve daha yakıcıdır diyen Erzurumi, gaflet ehli ile Hakk’a talip olanların bir olmalarının mümkün olamayacağını söylemektedir.⁵¹

İstikamet konusuna dikkat çeken Erzurumi, onun üstünde bir keramet olmadığını, Allah’la beraber huzurda olmakdan da daha kıymetli bir nimetin olamayacağını söylemektedir. Tarikattan maksadın bu huzura erişmek olduğunu, kalb, masiva ve ağyarın kuruntu, vesvese ve meşguliyetlerinden uzak olmalıdır. Kalp aynası kederlerden masiva kirinden uzak ve boş olduğu

⁴⁵ Muhammed, 47/36.

⁴⁶ Erzurumi, a.g.e., c. I, s. 80.

⁴⁷ Müzemmil, 73/8.

⁴⁸ Erzurumi, a.g.e., c. I, s. 81.

⁴⁹ Tevbe, 9/119.

⁵⁰ Erzurumi, a.g.e., c. I, s. 83-84.

⁵¹ Erzurumi, a.g.e., c.I,s. 92-93.

zaman Hakk'ın müşahede sırrına ulaşır diyen Erzurumi, mücahede ve müşahedeye dikkat çekmektedir.⁵²

Erzurumi, bir mürşide bağlanmanın bu alemde marifeti esasen tahsil etmek olduğunu ve bunu için de bir insan-ı kâmilin gerekliliğini dile getirmektedir. Bunun da bir insan-ı kâmilin emrine uymakla ve tarikatta istikamet ve devamlı huzurla olabileceğini söylemektedir. Her şeyin aranacağı ve bulunacağı kapı Allah'ın kapısıdır, bu ise meşayih-i izamdır demektir. Bir mürşid-i kamile kalbi ve canı teslim etmek her mümin için mühimdir diyen Erzurumi, o insan-ı kâmil sayesinde maiyete vakıf olarak gafletten, masivaya meyl ve hevesten kurtulup belki huri ve cennetlere bile iltifat ve rağbetten uzaklaşarak Allah'a vasıl olunacağını ifade etmektedir.

Hak kimseden uzak değildir diyen Erzurumi, her zaman gönül aleminde O'nun huzurundan gafil olmamayı istemektedir. Nakşibendiyye Takikatının esası olan "Halvet der encümen" ise, zahirde vücudun kesrette, batında ise Hakk'ın huzurunda olup, varlığın tümüyle O'na ait olduğunu belirtmektedir. Nefsin üzerine gidilip onun yok olduğu bildiğinde varlığın Allah'ın olduğu bilinir. Hakk'ın huzurundan başka bir fikir olmaz, insanın kendisinde varlık görmesi en büyük günahlardandır diyen Erzurumi, bunu terk etmenin en mühim emir olduğunu ifade etmektedir.⁵³

Erzurumi, insanın vazifesi tevhidi bulmak, imanın ve İslamın hakikati ise tevhide erişmektir. Ayrıca alemde manevi uyanmanın da insanın vazifesi olduğunu, bunun da kalbi gafletten kurtarmak ve Allah'ın huzurunda olma fikri ile gerçekleşeceğini ifade etmektedir. Yine zat-ı ilahiyeyi akla ve hayale gelen misal ve suretlerden münezzehtir bilerek: "*Nerede olursanız, O, sizinle beraberdir.*"⁵⁴ Ayeti sırrınca her zaman kendi varlığını yok bilip O'nun varlığıyla gönlünüzü O'nun huzurunda bulundurmalısınız. Erzurumi, Hakk'ın huzurunun gönülde temkin bulması sayesinde ilahi mearife ve ledün ilimlere ayna olan kalbe yansımalar olacaktır demektir.⁵⁵

Erzurumi, insan hayatının nefisten ibaret olduğunu söylemektedir. Nefis sahibi olan mearif erbabının ise kendilerinden fani olup, Hakk varlığıyla kalmalarının gerekli olduğunu ifade etmektedir. Mearif erbabının, Allah'ın kullarına Hakk'ı sevdirip yeryüzünde nasihatle yürüdüklerini, kulların manevi yüzlerini Allah'a çevirmekle vazifeli olduklarını belirtmektedir.⁵⁶

⁵² Erzurumi, *a.g.e.*, c. I, s. 97.

⁵³ Erzurumi, *a.g.e.*, c. I, s. 109.

⁵⁴ Hadid, 57/4.

⁵⁵ Erzurumi, *a.g.e.*, c. I, s. 115.

⁵⁶ Erzurumi, *a.g.e.*, c. I, s. 123.

Tarikat, Cenab-ı Hakk'a gidecek yoldur diyen Erzurumi, bu yollar evliyanın meşrep ve mizaçlarına göre çoğalmış ise de Huda'ya en yakın olanın Nakşibendiye Tarikatı olduğunu düşünmektedir. Halk âleminden olan vücud kaydından geçerek, emir âleminden olan kalp ve ruh yönüne yönelip Mevla'nın huzurunda, gaflete izin verilmemesini istemektedir.⁵⁷

Erzurumi, zikir esnasında kalbinin üzerine hoş bir kırmızılık zuhur ettiğini ve ondan lezzet aldığını ifade eden kişiye; hoş bir mütalaada bulunup ve onunla hareket et diyerek, ariflerin "Kalb-i zakir, niran-ı zikir-i Hakk'a mekan oldukça niran- aşk ve muhabbet ile o kadar yanar ki, vücudu yok olur. O zaman onun kalbine nur-u Hakk tecelli eder."⁵⁸ Sözüünü hatırlatmaktadır.

Erzurumi, fuhat konusunu, kalbden ruha ruhtan sırta geçmek olarak izah eder. Bunların sayısının üç olduğunu 1- Feth-i karib: "Allah'dan yardım ve yakın bir fetih"⁵⁹ Ayetinde geçtiği gibi kalbin nefis makamından terakkisidir. Buna mükâşefe-i kalbiye ve envar-ı yakıniyye denildiğini söylemektedir. 2- Feth-i mübin: "Biz sana doğrusu feth-i mübin verdik"⁶⁰ sıfatların ceberutunun ruh makamında, nefsin sıfatlarını Hakk'ın sıfatlarında yok olması ile nefsin engel teşkil eden perdelerinin açılmasıdır. 3- Feth-i mutlak: "Allah'ın yardımı ve fethi gelince"⁶¹ Ayetinde Allah Teâla'nın buyurduğu gibi, nefsin vehim perdelerinin zat-ı ilahide yok olması ile açılmaları olup, sır makamında lahuti zatın fethidir. Uruçta fiillerin makamı, sıfatların makamından öncedir. Bu ise zat makamındadır.⁶²

Erzurumi, tarikatlarının ehl-i sünnet vel-cemaat mezhebine uygun sahih bir akideyi lüzumlu görmesinden sonra Zat-ı ilahiye teveccüh ve huzurda olma bilinci ve uyanıklık şartlarının varlığını ifade eder. "Onlar Allah'ın gözetilmesini emrettiği şeyleri gözeten, Rablerinden sakınan ve kötü hesaptan korkan kimselerdir"⁶³ Ayeti sırınca bir insan-ı kâmilin eteğini tutup, onun terbiyesiyle murad ve maksuda ermektir.⁶⁴

Varlığını Allah'a verip, kendini aradan çıkaran kimsenin ve bununla beraber ehl-i huzur olanın imanı iyan olur diyen Erzurumi, İslam'ın hakikatinin bu huzuru bulmakla olacağını ifade etmektedir. "Ey iman edenler, Allah'a iman ediniz!"⁶⁵ Ayetinde geçen ikinci imanın imanı hakiki

⁵⁷ Erzurumi, a.g.e., c. I, s. 125.

⁵⁸ Erzurumi, a.g.e., c. I, s. 133-134.

⁵⁹ Saf, 61/13.

⁶⁰ Feth, 48/1.

⁶¹ Nasr, 110/1.

⁶² Erzurumi, a.g.e.,c. I, s. 136-137.

⁶³ Ra'd, 13/21.

⁶⁴ Erzurumi, a.g.e., c. I, s. 140.

⁶⁵ Nisa, 4/136.

olduğu ve bununla emir olunduğunu işaret etmektedir. Erzurumi, bu hakiki imana erenlerin huzur ve saadeti elde ettiğini söylemektedir. “*onlara korku yoktur ve onlar mahzun olmazlar*”⁶⁶ Ayetinde geçen zümreye dâhil olup, melaikeden bile efdal buldukları muhakkaktır. Yaratılıştan maksud olan ubudiyet-i mahz rütbesiyle, iki alemde geçip ma’rifet-i nefse erip, huzur ve üns sahibi olmaktır. Eda edemediyse, “*Onlar hayvan gibidir.*”⁶⁷ Ayetine uygun olarak hayvan mesabesinde olacakları, hatta daha sapık bulunacakları nalsa sabittir.⁶⁸

Erzurumi, kelime-i tevhid ile meşgul olup, huzurda olma bilinci içerisinde geçmiş ve geleceği kalbinden çıkararak, vuslatı bekleyen ol, marifet-i nefse ve marifet-i Rabbe ermek istersen, bildiklerini terk edip, huzurda gafletten uzak kalarak devam etmelisin demektir. Varlığını Allah’a verip, kendini aradan çıkaran ve ehl-i huzur olanın imanı iyan olacağını müjdelemektedir.⁶⁹

Erzurumi, aşka talip olanın, kendi fikrini Allah dışında olan şeylerden boşaltıp, varlıkların suretlerinin pasından ve mahluk lekelerinden temizleyip, bu sayede tecelli için imkan sağlasın demektir. Nitekim bu konuda geçerli olan görüş; boşalma tecelliden ayrı olmaz. Ayna saf olduğunda feyz-i Rabbanî onda yansır, zira feyz, feyzin mebdî olan Feyyaz’dan devamlı olmaktadır. Her ne zaman gönül aynası masivadan boşaldığında tecelli olur ve ulum-u Rabbanînin nurları gönülde zahir olur. Bu iş akılla bilinecek bir şey değildir.⁷⁰

3-Hakk’a Yakın Olma (Kurb)

Allah’a yakın olma hali kulların ulaşmak için çaba sarf ettiği özel bir haldir. Kulun kurb hali, önce kalbiyle Allah’ın kendisine yakınlığını müşahede etmesi, sonra taatla ve bütün himmetini Allah’a yönelterek gizli ve açık şekilde zikre devam etmek suretiyle Allah’a yaklaşmasıdır.⁷¹

Hakk’a yakın olmanın secde ile olacağını ifade eden Erzurumi, “*Secde eyle ki, yakın olasın*”⁷² ayetini delil olarak vermektedir. Kutsî hadiste geçtiği üzere “*Kulum bana nafile ibadetlerle yakınlaşmaya devam ederse, onun eli, ayağı, kulağı ve gözü Ben olurum*”⁷³ Müşahede makamı ki “*İhsan, Allah*

⁶⁶ A’raf, 7/49.

⁶⁷ A’raf, 7/179.

⁶⁸ Erzurumi, *a.g.e.*, c. I, s. 140.

⁶⁹ Erzurumi, *a.g.e.*, c. I, s. 141.

⁷⁰ Erzurumi, *a.g.e.*, c. I, s. 149.

⁷¹ Serrac, *Lüma’*, terc. H.Kamil Yılmaz, İstanbul 1996, s.55.

⁷² Alak, 96/19.

⁷³ Buhari, “*Rikak*”, 38.

*Teala'ya O'nu görür gibi ibadet etmendir*⁷⁴ diye tarif edilmiştir. Bu kurb, önce iman edip inanmak ve tasdik eylemek iledir ki, ihsan huzur-u Mevla'da O'nu görür gibi ibadet etmektir. Buna "makam-ı müşahede" de denmiştir.⁷⁵

Erzurumi, Hakk'ın kula yakınlığı iki kısımdır demektedir. Bir kısmı, halka olan yakınlığıdır ki, ilim ve kudretledir. "*Nerede olursanız, O sizinle beraberdir*"⁷⁶ kavlinde işaret buyrulduğu gibi olan yakınlığıdır. İkinci kısmı havasa mahsustur ki, lutfuyla onlara has kılmıştır. "*Biz ona şah damarından daha yakınız*"⁷⁷ ayetiyle de bu yakınlığa ima buyrulur. Önce havassa Allah bir kurbiyet ve muhabbet bahşeder ki, dünya onun hayalinden çıkar. Muhabbet-i gaybi onları gönülden sürer, kurb-i hakikat bir dereceye erişir ki, varlığını düşünmekten dahi zikir, huzur ve ilahi muhabbet onu geri bırakır. Öyle bir duruma gelir ki, masiva hayali kalmaz, sırf huzur olur. O makamda bütün bağlar gönülden kalkar, sebepler kalmaz Hakk ve kendi bir olarak kalır O'nun dışındakiler yok olur. "*Allah en hayırlı ve en baki olanıdır*"⁷⁸ ayeti zahir olur. Bunların hepsi gönülden masivanın izlerinin silinip, Allah'ın huzurunda kalmak demektir.⁷⁹

Erzurumi, dünyada insanı malları, çocukları Allah'ı zikirten uzak kalmasına neden olmasını hatırlatarak "*Ey iman edenler! Mallarınız ve çocuklarınız sizi Allah'ın zikrinden alıkoymasın. Kim bunu yaparsa, işte onlar hüsrana (ziyana) uğrayanlardır*"⁸⁰ Ayetini delil getirmekte ve bu esasın hatırdan çıkarılmamasını temenni etmektedir. Tarikatta istikamet üzere olanları Allah onu sevgi ve muhabbet ile kandıracağını (doyuracağını) huzur ve ünsünü bahş ve ihsan edeceğini ifade etmektedir. Alah'ın zikrinden gafil olanlar, O'nun huzurunda olma bahtiyarlığına erişemeyenler şiddetli azab ve ayrı kalma ateşi ile yanacaklar demektedir. "*Kim Rabbinin zikrinden yüz çevirirse, Rabbin onu gitgide artan çetin bir azaba uğratar*"⁸¹ ayetini de hatırlatarak mü'minleri ikaz emektedir.

4-Masiva

Erzurumi gönlün Allah'ın mescidi haline getirilmesini masivadan ve onun kirinden arındırılarak ayine-i Hak olmaya layık olmasını istemektedir. "*Mescidler şüphesiz Allah'ındır. O halde Allah'la birlikte kimseye*

⁷⁴ Müsli, "İman" 5; Buhari, "İman", 37.

⁷⁵ Erzurumi, *a.g.e.*, c. I, s. 149-150.

⁷⁶ Hadid, 57/4.

⁷⁷ Kaf, 50/16.

⁷⁸ Taha, 20/73.

⁷⁹ Erzurumi, *a.g.e.*, c. I, s. 150.

⁸⁰ Münafikun, 63/9.

⁸¹ Cin, 72/17.

yalvarmayın (ve kulluk etmeyin’’) ⁸² Erzurumi, Allah’ın muhabbetinin ve derdinin derman olduğunu, dertsiz adamı da insan sanmayın demektedir. Dertsizlerin derdine çare olmaz diyen Erzurumi, tüm alem Lokman ile dolsa onların derdine çare olmayacağını ifade etmektedir. ⁸³

Erzurumi, gönül yolunu bilmeyen ya da kaybederek masivanın kirlerinin temizlenmesine rağbet etmeyen gaflet erbabı; marifet, visal ve kurbiyetten mahrum kalır da pişmanlık ve ayrılıkla yanar demektedir. “*Dünya hayatında onlara sadece bir azab vardır. Ahiret azabı ise daha şiddetlidir.*” ⁸⁴ Ayetinde geçen azabı kemalat erbabının bu anlatılan azaba işaret ettiğini ifade etmektedir. ⁸⁵

Tüm tarikat mensuplarına, murakebe ve nefsi korumaya önem vermelerini isteyen Erzurumi uyanık olunmasını hatırlatmaktadır. “*Nerde olsanız, O sizinle beraberdir.*” ⁸⁶ Ve “*Sizedir, görmüyor musunuz?*” ⁸⁷ âyetinde geçen sırdan haberdar olunmasını isteyen Erzurumi, huzur ve uyanık olmalarını istemektedir. ⁸⁸

Erzurumi, salıklar Allah’a kavuşturan yolu kendinde aramalı demektedir. Hakk’a gönülden daha iyi bir yol bilmemelidir. Dost suretinde görünerek Allah’ın muhabbetine ve O’nun zikrine mani olan her ne var ise, cümlesini düşman bilip Hakk’ın emirlerini her şeyin üzerinde tercih etmeyi ve bu şekilde Hakk’ın rızasını elde etmeyi amaç edinilmesini istemektedir. ⁸⁹

İhsan konusunu işleyen Erzurumi, “*İhsan, seni Allah Teala’ya O’nu görür gibi ibadet etmendir. Zira sen O’nu görmüyorsan da O seni görüyor*” ⁹⁰ Hadisini de hatırlatarak ihsanın imanının fevkinde olduğunu müşahedenin bu ihsan olduğunu ifade etmektedir. ⁹¹

Dünya hayatına gönül verip, gururlanmamak gerekir diyen Erzurumi, “*Dünya hayatı oyun ve eğlenceden başka bir şey değildir. Takva ehli için ahiret yurdu muhakkak ki daha hayırlıdır. Hala akıl erdiremiyor musunuz?*” ⁹² Bu ayette de zikredildiği gibi dünya, Allah’a olan yakınlığımıza olan manileri artırır. Beşeriyetten ruhaniyete seyr, şehvetlerin

⁸² Cin, 72/18.

⁸³ Erzurumi, *a.g.e.*, c. I, s. 166-167.

⁸⁴ Rad, 13/34.

⁸⁵ Erzurumi, *a.g.e.*, c. I, s. 171.

⁸⁶ Hadid, 57/4.

⁸⁷ Zariyat, 51/21.

⁸⁸ Erzurumi, *a.g.e.*, c. I, s. 172-173.

⁸⁹ Erzurumi, *a.g.e.*, c. I, s. 173-174.

⁹⁰ Müslüm, “İman”, 5; Buhari, “İman”, 37.

⁹¹ Erzurumi, *a.g.e.*, c. I, s.178.

⁹² Enam, 6/32.

ve malayaninin terki ile olacağını ifade eden Erzurumi, bunun muttakiler için hayırlı bir amel olacağını belirtmektedir.⁹³ Allah insanı halk etme sebebi olarak “*Seni kendim için seçtim*”⁹⁴ ayetinde buyrulduğu gibi kendisine kulluk için, tanınması için halk ettiğini buyurmaktadır.

5-Nefs

Nefs kelimesi sözlük anlamı olarak “nefes almak, bir şeyin özü, can, zat, kan, ruh, kalb, genişlemek, ferahlamak, kendisiyle akledilen şey” gibi değişik anlamlara gelmektedir.⁹⁵ Tasavvuf literatüründe nefis kavramından kastedilen ise, insanın kötü sıfatları ile yerilen huy ve davranışları olarak görülmektedir. Gazali nefse yüklediği anlamda, insanın hakikati, şehvet ve gadap kuvvetlerinin bir araya geldiği mana, insan bedeninde bulunan fakat istenmeyen kötü huyların kaynağı olan bir latife, bir sırdır şeklinde izah etmektedir. Bunun karşıtı olan güzel huyların kaynağı ise, ruh olarak kabul edilmektedir. Ruhu yöneten akıl, nefsi idare eden de hevâdır.⁹⁶

Kur’ân’da geçen tasavvuf kavramlarından olan nefis, değişik manalara gelecek şekilde yer almıştır. Bazen “zât kişilik”⁹⁷ olarak bazen de “hem ruh hem de beden”⁹⁸ anlamlarında kullanılmıştır. Sadece ruh anlamıyla kullanıldığı yerlerde mevcuttur.⁹⁹

Nefs terbiyesi tasavvufun esas meselesi olarak görülmekte ve bu sebeple tarifinde de yer almaktadır. Bu açıdan bakıldığında mü’minlerin kendilerine örnek aldıkları Hz. Peygamber (s)’in hayatı da, nefis konusunda yaptığı mücahede sahneleriyle insanlığa hitap etmektedir. İnsan hayatının her döneminde nefsiyle bir uğraş vermekte, onu yenmenin, isteklerine karşı durabilmenin gayreti içerisindedir. Bu açıdan da bakıldığında, bir insanın kendi içerisinde gelişen bir savaşın mevcudiyeti görülmektedir.

Ünlü sûfi İbn Arabî de nefsi bedeni idare eden ama gözle görülemeyen bir latife olarak kabul etmekte ve nefis ise, insanın ikili mahiyetini tamamlayan bir unsurdur demektedir. Allah’ın, ruhundan üflediği anda ilâhî nefha ile tesviye edilmiş bedende ortaya çıkmıştır. Nefs insana berzâh

⁹³ Erzurumi, *a.g.e.*, c. I, s.179.

⁹⁴ Taha, 20/41.

⁹⁵ Cevherî, *Sıhah*, c. III, Kahire 1982, s. 984–985, İbn Faris, *Mucemu Makâyısı’l-Luğa*, (Tah. A. Muhammed Harun), c. V, Mısır 1969, s.460–461; İbn Manzur, *Lisanu’l-Arab*, (Tah. Haşim Hamid eş-Şâzeli),c.VI, Kahire trs., , s. 4500-4504.

⁹⁶ Gazâlî, *İhyâ*, Mısır 1957, c. III, s. 4; Kuşeyrî, *Risâle*, Mısır 1966, s. 75; Hucvîrî, *Keşfu’l-Mahcûb*, (Haz. Süleyman Uludağ), İstanbul 1982, 309, 313.

⁹⁷ Bakara, 2/284.

⁹⁸ Âl-i İmrân, 3/135.

⁹⁹ Zümer, 39/42.

âleminde verilen sıfat olması yönüyle kötülenmiş, Allah'a izâfe edilmesi sebebiyle de övülmüştür.¹⁰⁰

İnsanın kalbine tesir etme konusunda nefis ve kalp sürekli bir mücadele içerisindedir. Kalp bu mücadeleler sonunda bazen ruhun, bazen de nefsin istek ve arzularına uymakta, ondan etkilenmektedir. Nefsin bu kötü istek ve arzularından kurtulmak için tezkiye edilmesi, terbiyeye tabi tutulması gerekmektedir. Ruh nefsin olumsuz etkisinden kurtulduğunda Allah'a doğru yönelmesi ve yakınlık kesbetmesi mümkün olacaktır. Bunların neticesinde kalp de ruha kulak verecek ve ondan gelecek emirlere göre vaziyet alacaktır.¹⁰¹

Nefsine sahip olamayan kişi artık onun isteklerini normal görür. Yani nefse mağlup olmuş, onun emrine girmiştir. En kötü isteğini dahi normal bir ihtiyaç olarak kabul eder. Tam tersi nefsine sahip olan onun kötü istek ve arzularına dizgin vuran için, akli nefsine karşı durabilmektedir.

Mutasavvıflar emmâre, levvâme, mülhime, mutmainne, râdiye, merdiyye ve kâmile şeklinde nefsi mertebelere ayırarak yapılan mücadeleyi de derecelendirmişlerdir. Çünkü insan bir eğitim içerisinde belli bir süreç sonucunda her basamakta farklı zorluk ve engellerle karşılaşmaktadır. Kendisini geliştiremeyen, hep aynı seviyede kalan insan her açıdan olumsuzluklarla karşılaşır ve toplum tarafından da yerilir. Devamlı surette kişi kendini daha güzel vasıflarla donatmaya çalışmalı bunu yaparken de nefsini dizginlemeyi başarmalıdır.

Marifet-i nefis konusuna değinen Erzurumi, varlığın vicdanen mahviyle, kalbin masivadan boş olması Allah'ın huzurunda olmayı marifet-i nefis şeklinde ifade etmektedir. Bu durumda hakikat-i kalb ve ruha hakikat-i eşya ve hakikat-i Muhammediyye'ye arif olmuş böylece de vuslat etmiş bulunursunuz. Ayet-i kerimedeki "*İnsanı iz yarattık ve nefsinin kendisine fısıldadıklarını biliriz ve biz ona şah damarından daha yakınız*"¹⁰² sırrına ermiş olursunuz. Yine kişi kalp aynasına baktığında kendi suretini görür. "*Nefsini (kendini, hakikatini, nefsi'l-emrini, ruhunu) bilen Rabbini bilir*"¹⁰³ hadisine vakıf olup, rahat kalırsınız.¹⁰⁴

Erzurumi nefis tezkiyesi ve kötü sıfatların ortadan kaldırılması hususunda gayret edilmesini tavsiye etmekte ve batın âleminde bir an bile

¹⁰⁰ İbn Arâbî, Muhyiddîn, *Fütûhât-ı Mekkîyye*, c.II, Beyrut, trs., s.749.

¹⁰¹ Sühreverdî, Ebû Hafs Ömer, *Âvârifü'l-Mearif*, (ter. H.Kamil Yılmaz, İrfan Gündüz) İstanbul 1990, s. 567.

¹⁰² Kaf, 50/16.

¹⁰³ Acluni, *Keşful'l-Hafa*, c. II, s.262.

¹⁰⁴ Erzurumi, *a.g.e.*, c. I, s. 148.

ayrı kalınmamasını, cesetle ilgilenip, onun güçlenmesi ve ona yönelmenin hata olacağını izah etmektedir. Dünyayı “küçük bir köy” olarak tabir eden Erzurumi, ona gönülde yer vermenin Allah katında bir değerinin olmadığını söylemektedir. Ahret ise belde-i kebire olarak bilinmekte, ona yönelip, onun için amel edenler dergâh-ı uluhiyette makbul olmaktadır.¹⁰⁵

Erzurumi, muhabbetin şartı olarak nefsi öldürmeyi görmektedir. Yani masıvanın hayalini gönülden çıkarıp, huzur-u Mevla’yı gönülde bulundurmadır. Nefsin sıfat ve hevalarını terk edip, ahlak-ı ilahiye ile ahlaklanmadır. Allah Telala “Unuttuğun zaman Allah’ı an”¹⁰⁶ ayetiyle Allah’tan gafil olmayın her an huzurda bulunma halini muhafaza edin denilmektedir. Yine “Bizim uğrumuzda mücahede edenleri kendi yollarımıza eriştiririz. Hiç şüphesiz yok ki, Allah Muhsinlerle-iyilerle beraberdir.”¹⁰⁷ Ayetinde buyrulduğu üzere gönülde gaflet ortaya çıktığında huzuru getirip, müşahedeyi ihsanı yerine getirmek Allah yolunda yapılacak en önemli mücahededir.¹⁰⁸

“Ey insan, nefsini tanı, ta ki, Beni bilesin”¹⁰⁹ kudsî hadisini hatırlatan Erzurumi, yaratılıştaki gayenin marifet-i nefis ve marifet-i Rab olduğunu belirtmektedir. Marifet-i nefis ve marifet-i Rab, ancak bir insan-ı kâmilin terbiyesi altında bulunup, O’nun emrini Hak ve nehyini dahi nehiy bilip kendi iradesini O’nun iradesinde mahv eyleyerek, gassalın elinde olan meyyit gibi tam bir teslimiyetle teslim olup, emrini canla kabul edip ahlakını ahlak-ı ilahiyeye tebdil eyleye zikr-i hakiki ile meşgul olmalı demektedir.¹¹⁰

Erzurumi, en faziletli ibadetin namaz olduğunu, bunun sebebinin de huzur-u kalbin namaz içinde olduğundandır diye belirtmektedir. Allah namazı bütün vakitlere yaymış, cümle vaktin kendi zikriyle dolmasını murat eylemiştir demektedir. Bu sayede Cenab-ı Hakk’tan gafil olunmaması istenmiştir.¹¹¹

Erzurumi buradan nefis-i mutmainneye geçerek bu mertebeye erişenlerin cengi sulha, itirazı rızaya dönüştürür, tüm varlığı terk edince de ağyarı yar görür demektedir. Muhabbatına seslenen Erzurumi, benlik ve varlıktan geç, kendini toprak eyle, nazargah-ı Huda olan kalbini masıvadan pak eyle diymaktadır. Nefsi bütün düşmanların büyüğü olarak gören Erzurumi, ondan devamlı sakınılmasını ve isteklerini yapmayıp onu etkisiz hale getirilmesini

¹⁰⁵ Erzurumi, *a.g.e.*, c. I, s. 183-184.

¹⁰⁶ Kehf, 18/24.

¹⁰⁷ Ankebut, 29/69.

¹⁰⁸ Erzurumi, *a.g.e.*, c. I, s. 189-190.

¹⁰⁹ Acluni, *Keşfu’l-Hafa*, c. II, s. 262.

¹¹⁰ Erzurumi, *a.g.e.*, c. I, s. 194.

¹¹¹ Erzurumi, *a.g.e.*, c. I, s.195.

istemektedir. Mü'minin kalbi Arş-ı Rahman'dır, arş-ı a'zam nasıl yıldızlardan boş ise mü'minin kalbi de masiva düşüncesinden sade olması gerekir.¹¹²

Erzurumi, kalp tasfiyesi ve kalp tahliyesiyle nefis ve ruhun sıfatlarının müşahede edilebileceğini belirtmektedir. İnsan nefsinin iç yüzü celaldir diyen Erzurumi, bunu bilerek uyanık olmanın ehemmiyetine dikkat çekmektedir. Bütün vakitlerin Hakk'ı marifet adına harcanması gerektiğini ve vaktin ganimet olarak bilinip, neticesindeki kârın ise, marifet-i nefis olduğuna işaret etmektedir.¹¹³

Nefsten kastedilenin ruh olduğunu ifade eden Erzurumi, ruh cevheri hulul ve ittihattan, sayı ve keyfiyeti bilinmekten beri kılınmış bir emr-i Rabbanidir demektedir. Taayyün-i sanideki (ahdin kiminle yapılacağı kararlaştırıldıktan sonra) vücuda taalluk eylemiştir. Ahlak Hakk'la ahlaklanırsa hâl-i evvelden agah olmuş ve marifet-i nefis tahsil olunmuş olur.¹¹⁴

Erzurumi "*Bilesiniz ki, kalpler ancak Allah'ın zikri ile huzur bulur.*"¹¹⁵ Ayeti kerimesinin bu emri içeren bir mana ifade ettiğini söylemektedir. Marifetin insanda yer etmesi için kalbin muhafaza edilmensin şart olduğunu belirtmektedir. Yine Erzurumi bunu, tarikatte istikamet üzere olmanın da bir diğer şart olarak göstermektedir.¹¹⁶

Muhabbet ve ilahi heybetin gönlü kaplaması, saliki yüce mertebeye ulaştıracağını ifade eden Erzurumi, bu yolda Allah'ın istikameti emrettiğini söylemektedir. "*Şayet doğru yolda girselerdi, bu hususta kendilerini denememiz için onlara bol su verirdik*"¹¹⁷ ayetini delil olarak göstermektedir.¹¹⁸

Erzurumi, bütün canlıların zaruri olarak Hakk'ı zikir halinde olduklarını ama zikirlerinin farkında olmadıklarını söylemektedir. Marifet-i zikrin insana mahsus olduğunu, zikrin farkında olan insanların ise, arif ve kamil insanlar zümresinden olduklarını ifade etmektedir. Bundan gafil olanlar ise hayvan sayılırlar diyen Erzurumi, "*Onlar hayvan gibidir, hatta daha da sapık*"¹¹⁹ ayetini hatırlatmaktadır. Nefes-i Rahmaniye mazhar olanlar

¹¹² Erzurumi, *a.g.e.*, c. I, s. 195-196.

¹¹³ Erzurumi, *a.g.e.*, c. I, s.258.

¹¹⁴ Erzurumi, *a.g.e.*, c.I, s. 258.

¹¹⁵ Ra'd, 13/28.

¹¹⁶ Erzurumi, *a.g.e.*, c. I, s. 198.

¹¹⁷ Cin, 72/16.

¹¹⁸ Erzurumi, *a.g.e.*, c. I, s. 201.

¹¹⁹ A'raf, 7/179.

müstesna olup meleklerde dahi faziletlidirler “Onlara korku yoktur, *üzülmezler de*”¹²⁰ ayeti bu mertebeye erişen bahtiyar kulları zikretmektedir. Bütün ilim ve amelden murad edilen kulun Rabbine ulaşması demektir.¹²¹

Sonuç

İmam Efendi, son yüzyılda yetişmiş önemli bir şahsiyettir. Hem askeri alanda hem de dini ve tasavvufi etkisi son derece dikkat çekici bir insandır. Günümüze kadar ulaşan eserlerinden istifade ederek, yazdığımız makalelerde onu tanıtmaya gayret ettik bu da o yazılardan birisidir.

Nakşibendiyye tarikatına mensub bu zat hem hayatında hem de kendinden sonraki dönemlerde insanlara faydalı olmuş, rehberlik etmiş, eserleri okunmuş ve istifade edilmiştir. Bu çalışmamızda mektuplarından yola çıkarak tarikat, kurb, masiva ve nefis kavramlarına verdiği anlamları izah etmeye çalıştık. Bu ilim ve irfan insanından azami derecede istifade edebilmeyi gaye edindik. Tasavvuf ve tarikatte esas olan örnek insan, insan-ı kamil olduğuna göre, bu seviyede olan kişileri tanıtmak en önemli vazife olacağı kanaatindeyiz.

Günümüzde tasavvufi şahsiyetlere her zamankinden daha fazla ihtiyaç vardır. Yaşantı olarak örnek olacak insanların nesli azalmış, böyle zatlara olan talep her geçen gün daha da artmaktadır. Osman Bedrüddin Erzurumî, döneminde Harputta önemli hizmetler ifa etmiş, insanları irşad ederek toplumsal bir görev yerine getirmiştir.

Günümüze kadar etkisini sürdürmesinde, Erzurumî'nin halka kendisini sevdirmesi, bir gönül insanı oluşu insanları kucaklayıcı bir düşüncüyü temsil etmesi önemli olmuştur. Eserlerinde tasavvufun temel prensiplerine yer vermeye dikkat eden Erzurumî, kendi yaptığı sohbetlerde de dini ve manevî konulara hassasiyet göstermiştir. Özellikle kendisini dinlemeye gelen mürdilerini ahlaki olarak olgunlaştırmayı kendisine gaye edinmiştir.

KAYNAKÇA

Acluni, *Keşful'l-Hafa*, Beyrut 1970.

Asım Efendi, Kamumuhammed *Tercümesi*, İstanbul 1305.

Buhari, Ebi Abdillah, *Sahihü'l-Buhari*, “İman”, 37, Kahire 1989.

Cevherî, İsmail b. Hammad, *Sıhah fi'l-Lüga*, Mısır, trs.

_____, *Sıhah*, Kahire 1982.

Cürcani, Seyyid Şerif, *Tarifât*, İstanbul 1300.

¹²⁰ Zuhruf,43/68.

¹²¹ Erzurumi, *a.g.e.*, c. I, s. 202.

- Eşrefoğlu Rûmî, *Müzekkî'n Nüfûs*, İstanbul 1976.
- Gazâlî, *İhyâ*, Mısır 1957.
- Hafnî, *Mu'cem u Mustalahâtî's-Sûfiyye*, Beyrut 1980.
- Hucvîrî, *Keşfu'l-Mahcûb*, (Haz. Süleyman Uludağ), İstanbul 1982.
- İsfehani, Ebu Nuaym, *Hilyetü'l-Evliya*, Beyrut, 1983.
- İbn Arâbî, Muhyiddîn, *Fütûhât-ı Mekkîyye*, Beyrut trs.,
- İbn Faris, *Mucemu Makâyısı'l-Luğa*, (Tah. A. Muhammed Harun), Kahire 1969.
- İbn Manzur, *Lisanu'l-Arab*, (Tah. Haşim Hamid eş-Şâzelî), Beyrut 1956.
- İbn Manzur, *Lisânu'l-Arab*, Beyrut 1956.
- Kâşânî, *Istulâhatu's-Sûfiyye*, Kahire 1981.
- Kuşeyrî, Abdulkerim, *Risâle*, Mısır 1966.
- Münavi, *Feyzul'l-Kadir*, Mısır 1356.
- Müslüm, *el-Camiu's-Sahih*, "İman", 5, Kahire 1975.
- Osman Bedrüddîn Erzurûmî, *Gülzâr-ı Sâminî*, Marifet yay., İstanbul 1993.
- _____, *Mektubat*, İstanbul 2006.
- _____, *Sohbetnâme*, Elif mat. Elazığ 1984.
- Serrac, *Lüma'*, terc. H.Kamil Yılmaz, İstanbul 1996.
- Sühreverdî, Ebû Hafs Ömer, *Âvârifü'l-Meârif*, (ter. H.Kamil Yılmaz, İrfan Gündüz), İstanbul 1990.